

Pielikums
Talsu novada pašvaldības domes
26.06.2025. lēmumam Nr. _____

TALSU NOVADA PAŠVALDĪBAS PRETKORUPCIJAS STRATĒGIJA 2025. – 2027. gadam

Satura rādītājs

Priekšvārds.....	3
Ievads.....	4
Korupcijas un interešu konflikta risku novēršanas pasākumu 2021.-2024. gadā novērtējums.....	5
1. Iekšējās kontroles sistēmas pilnveide.....	7
2. Cilvēkresursu vadības pilnveide, veicinot ētiskumu un mazinot interešu konflikta un iespējamās korupcijas riskus.....	10
3. Atvērtas pārvaldības principu veicināšana un sabiedrības līdzdalība pašvaldības darbā.....	13
Noslēgums.....	16

Priekšvārds

Labas pārvaldības nodrošināšana nav tikai kāda viena cilvēka atbildība, pienākums vai privilēģija, bet gan komandas, kopienas un pat visas sabiedrības kopīgo vērtību un darba rezultāts. Godīga, caurspīdīga un iedzīvotājiem atklāta pārvaldība ir viens no Talsu novada ilgtspējīgas attīstības pamatiem. Talsu novada ilgtspējīgas attīstības stratēģijā 2022.–2040. gadam viens no būtiskākajiem virzieniem ir kvalitatīvas publiskās pārvaldes stiprināšana, veicinot iedzīvotāju uzticēšanos, līdzdalību un tiesiskumu visos pārvaldības līmeņos.

Talsu novada pašvaldības pretkorupcijas stratēģija 2025.–2027. gadam ir sistemātisks rīcības plāns, kas balstīts uz risku izvērtējumu, normatīvo regulējumu un labās pārvaldības principiem. Tā nosaka konkrētus pasākumus un virzienus, kā mazināt korupcijas iespējamību, stiprināt iekšējās kontroles mehānismus un veidot vidi, kurā godprātīga rīcība tiek uztverta kā norma, nevis izņēmums.

Korupcija ir viens no būtiskākajiem šķēršļiem taisnīgas, caurspīdīgas un ilgtspējīgas sabiedrības attīstībai. Tā grauj sabiedrības uzticēšanos valsts un pašvaldību institūcijām, kavē godīgu konkurenci un vājina tiesiskumu. Tāpēc cīņa pret korupciju nav tikai tiesībsargājošo institūciju uzdevums — tā ir kopīga atbildība, kas prasa visaptverošu un sistemātisku pieeju visos pārvaldības līmeņos. Šī pretkorupcijas stratēģija ir izstrādāta ar mērķi stiprināt godprātību, atbildību un caurskatāmību. Stratēģijā noteikti mērķi un apkopoti konkrēti pasākumi, kas veicina korupcijas risku mazināšanu un uzlabo sabiedrības uzticēšanos.

Lai īstenotu stratēģijā izvirzītos mērķus un sasniegtu rezultātus, tiks īstenoti konkrēti un mērķtiecīgi pasākumi, kas balstīti uz risku analīzi, labās prakses piemēriem un normatīvo aktu prasībām. Tiks nodrošināta atbildīgo institūciju iesaiste, sadarbības koordinācija un nepieciešamie resursi stratēģijas īstenošanai. Īpaša uzmanība tiks pievērsta darbinieku informēšanai, izglītošanai un ētiskās kultūras stiprināšanai, lai veidotu vienotu izpratni par korupcijas riskiem un preventīvu rīcību ikdienas darbā.

Lai nodrošinātu stratēģijas īstenošanas uzraudzību, tiks iesaistītas atbildīgās pašvaldības iestādes, struktūrvienības un kapitālsabiedrības, tiks veikta iekšējās kontroles un risku pārvaldība, un audits. Tiks izveidots skaidrs uzraudzības un izvērtēšanas mehānisms, kurā noteiktas aktivitātes un rezultatīvie rādītāji, termiņi, iesaistītie un atbildīgie par katra pasākuma izpildi. Noteiktos termiņos veiktie izvērtējumi, pārskatu sagatavošana un rezultātu publiskošana veicinās caurskatāmību un sabiedrības uzticēšanos stratēģijas ieviešanas procesam. Nodrošināt labu pārvaldību Talsu novada pašvaldībā — tas ir komandas darbs. Tādas komandas, kurā vienlīdz aktīvi un atbildīgi strādā gan domes vadība un pašvaldības administrācija, gan ikviens pašvaldības darbinieks.

Godīgums, atklātība un taisnīgums nav tikai institucionālas prasības — tās ir vērtības, kas veido mūsu kopējo darba vidi un sabiedrību. Tās nosaka ne vien to, kā mēs pieņemam lēmumus, bet arī to, kā mēs sadarbojamies, atbildam par savu rīcību un veidojam attiecības ar sabiedrību. Šo vērtību ievērošana ikdienā ir priekšnoteikums uzticēšanās stiprināšanai starp pašvaldību un tās iedzīvotājiem.

Andis Āboliņš

Talsu novada domes priekšsēdētājs

IEVADS

Stratēģija kā vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments 2025.-2027. gadam izstrādāta, nodrošinot integrētu un vienotu Talsu novada pašvaldības (turpmāk – Pašvaldība) politiku interešu konflikta un korupcijas risku novēršanā Pašvaldībā.

Pašvaldības pretkorupcijas darbā vispārējais stratēģiskais mērķis ir nodrošināt Pašvaldības darbu sabiedrības interesēs atbilstoši labas pārvaldības principiem.

Misija – veicināt sabiedrības uzticēšanos Pašvaldībai, nodrošinot godīgu un profesionālu darbu Talsu novada iedzīvotāju labā.

Vīzija:

- ✓ augstākā politiskā un izpildvaras vadība ievēro ētikas standartus un seko līdzi to īstenošanai Pašvaldībā;
- ✓ pilnveidota caurskatāmība un atklātums lēmumu pieņemšanā;
- ✓ nodrošināta profesionāla un kvalitatīva pārvaldība;
- ✓ konstatētie pārkāpumi un neatbilstības tiek rūpīgi pārbaudītas un novērstas.

Izvirzītās vērtības:

- ✓ atbildība;
- ✓ godīgums;
- ✓ atvērtība.

Mērķgrupas:

- ✓ Pašvaldībā nodarbinātie;
- ✓ Pašvaldības sadarbības partneri;
- ✓ Talsu novada iedzīvotāji.

Stratēģija izstrādāta Pašvaldības augstākā līmeņa politiskajiem un izpildvaras vadītājiem, Pašvaldības iestāžu un kapitālsabiedrību vadītājiem, Pašvaldības pretkorupcijas darbā iesaistītajiem darbiniekiem, kā arī var būt noderīga visiem Talsu novada iedzīvotājiem.

Stratēģija ir sasaistīta ar nacionālajos politikas plānošanas dokumentos – Korupcijas novēršanas un apkarošanas pasākumu plānā 2023. – 2025. gadam¹, Publiskajā pārvaldē nodarbināto mācīšanās un attīstības plānā 2021. – 2027. gadam paredzētajiem mērķiem², rīcības virzieniem un ar tiem saistītām aktivitātēm, kā arī ar Talsu novada ilgtermiņa attīstības stratēģijā 2022. – 2040. gadam noteiktajiem stratēģiskajiem mērķiem un ilgtermiņa prioritātēm³.

¹ Ministru kabineta 2023. gada 11. aprīļa rīkojums Nr. 199 “Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas pasākumu plānu 2023.–2025. gadam”, <https://likumi.lv/ta/id/341030-par-korupcijas-noversanas-un-apkarosanas-pasakumu-planu-20232025-gadam>.

² Ministru kabineta 2021. gada 13. augusta rīkojums Nr. 562 “Par Publiskajā pārvaldē nodarbināto mācīšanās un attīstību plānu 2021.–2027. gadam”, <https://likumi.lv/ta/id/325395-par-publiskaja-parvalde-nodarbinato-macisanas-un-attistibas-planu-20212027-gadam>.

³ Talsu novada domes 31.03.2022. lēmums Nr. 107 “Par Talsu novada ilgtermiņa stratēģijas 2022. – 2040. gadam apstiprināšanu”, <https://www.talsunovads.lv/lv/ilgtspējigas-attistibas-strategija>.

KORUPCIJAS UN INTEREŠU KONFLIKTA RISKU NOVĒRŠANAS PASĀKUMU 2021. - 2024. GADĀ NOVĒRTĒJUMS

Pašvaldību likuma 77. panta otrās daļas 3. punktā noteikts, ka pašvaldība izveido kontroles sistēmu risku novēršanai.⁴

Kopš 2017. gada 17. oktobra ir spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 630 “Noteikumi par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām korupcijas un interešu konflikta riska novēršanai publiskas personas institūcijā”⁵ (turpmāk – Noteikumi), kas izdoti saskaņā ar likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 20. panta astoto daļu, kuras 1. un 3. punktā noteikts, ka institūcijas vadītājs vai viņa pilnvarota persona nodrošina iekšējās kontroles sistēmas pamatprasības korupcijas riska novēršanai publiskas personas institūcijā un iekšējās kontroles sistēmas korupcijas riska novēršanai izveidi, pilnveidošanu un uzturēšanu.⁶

Saskaņā ar Noteikumiem Pašvaldības institūcijas vadītājs:

1) iekšējos normatīvajos aktos nosaka:

- ✓ kārtību, kādā valsts amatpersona paziņo par atrašanos interešu konflikta situācijā;
- ✓ valsts amatpersonas rīcību interešu konflikta situācijās;
- ✓ amatu savienošanas atļauju izsniegšanas un pārskatīšanas kārtību.

2) nodrošina:

- ✓ apmācību darbiniekiem, kas uzsāk darbu publiskas personas institūcijā, un vismaz reizi trijos gados papildu apmācību;
- ✓ zināšanu pilnveidošanu vismaz reizi trijos gados.

Vienlaicīgi Noteikumos noteikts, ka kapitālsabiedrības reizi gadā un ne vēlāk kā trīs mēnešus pēc gada pārskata apstiprināšanas publisko tīmekļvietnē informāciju par kapitālsabiedrības iepriekšējā gadā veiktajiem pasākumiem korupcijas riska novēršanai.

Saskaņā ar Noteikumiem Pašvaldībai un tās iestādēm jānodrošina iekšējās kontroles sistēmas pilnveidošana, uzraudzība un jānovērš uzraudzības procesā konstatētās nepilnības iekšējās kontroles sistēmā.

Lai nodrošinātu Ministru kabineta noteikumu vienotu izpildi par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām interešu konflikta un korupcijas riska novēršanai publiskas personas institūcijās 2018. gada 31. janvārī Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs apstiprināja vadlīnijas “Vadlīnijas par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām korupcijas un interešu konflikta riska novēršanai publiskas personas institūcijā”⁷ (turpmāk – Vadlīnijas).

No 2021. gada Pašvaldībā ir izstrādāti normatīvie akti un veikti pasākumi, kas mazina vai novērš iespējamus interešu konfliktus un korupcijas riskus:

- 1) 2021. gada 29. aprīlī ar Pašvaldības domes lēmumu Nr. 119 apstiprināti noteikumi Nr.3 “Noteikumi par korupcijas un interešu konflikta riska novēršanas sistēmas organizāciju Talsu novada pašvaldībā”;
- 2) 2021. gada 26. jūlijā Pašvaldības Centrālās administrācijas darbiniekiem, deputātiem notika mācības – seminārs interešu konflikta un korupcijas novēršanas jautājumos (5,2 akadēmiskās stundas) un zināšanu pārbaude (tests, izsniegti apliecinājumi);
- 3) 2021. gada 29. augustā izstrādāts Pašvaldības Centrālās administrācijas pretkorupcijas pasākumu plāns 2021. – 2023. gadam;
- 4) 2021. gada 29. augustā izstrādāts Pašvaldības Centrālās administrācijas un pilsētu/pagastu pārvalžu korupcijas riskam pakļauto amatu izvērtējums;

⁴ Pašvaldību likums, <https://likumi.lv/ta/id/336956-pasvaldibu-likums>.

⁵ Ministru kabineta 2017. gada 17. oktobra noteikumi Nr. 630 “Noteikumi par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām korupcijas un interešu konflikta riska novēršanai publiskas personas institūcijā”, <https://likumi.lv/ta/id/294518-noteikumi-par-ieksejas-kontroles-sistemas-pamatprasibam-korupcijas-un-interesu-konflikta-riska-noversanai-publiskas-personas-institucija>.

⁶ Likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”, <https://likumi.lv/ta/id/61913-par-interesu-konflikta-noversanu-valsts-amatpersonu-darbiba>.

⁷ Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja 2018. gada 31. janvārī apstiprinātās vadlīnijas “Vadlīnijas par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām korupcijas un interešu konflikta riska novēršanai publiskas personas institūcijā” <https://www.knab.gov.lv/lv/media/765/download>.

- 5) 2022. gada 28. aprīlī ar Pašvaldības domes lēmumu Nr. 164 apstiprināti noteikumi Nr. 2 “Par iekšējās trauksmes celšanas sistēmu Talsu novada pašvaldībā”.
- 6) 2023. gada 31. augustā ar Pašvaldības domes lēmumu Nr. 339 apstiprināts Talsu novada pašvaldības Ētikas kodekss;
- 7) 2024. gada 16. decembrī Pašvaldības Centrālās pārvaldes darbiniekiem, Talsu novada Sociālā dienesta, Bāriņtiesas un Talsu novada Izglītības pārvaldes darbiniekiem organizēts seminārs “Korupcijas risku un interešu konflikta novēršana”, par tēmām “Korupcijas cēloņi - sekas. Korupcijas novēršanas un apkarošanas tiesiskie aspekti. Interešu konflikti, to novēršana, tiesu prakse un praktiskie aspekti”, un zināšanu pārbaude (tests, izsniegti apliecinājumi).

Novērtējumā konstatēts:

- (1) Pašvaldības augstākā līmeņa normatīvais regulējums ir pietiekams, nosakot risku, tai skaitā interešu konflikta un korupcijas novēršanas sistēmas organizāciju, atbildības jomu sadalījumu un kontroles procedūras;
- (2) Pašvaldības iestāžu un kapitālsabiedrību (turpmāk – Institūcijas), kurās Pašvaldībai ir izšķiroša ietekme, vadītājiem ir deleģēts pienākums nodrošināt konkrēto Iestāžu funkciju un uzdevumu iespējamo risku novērtējumu, tai skaitā korupcijas riskam pakļauto amatu identificēšanu un pasākumu noteikšanu risku mazināšanai vai novēršanai. Vienlaikus Institūciju vadītāji ir atbildīgi par risku reģistra izstrādi, interešu konflikta un korupcijas risku mazinošu pasākumu izpildi un aktualizāciju;
- (3) Kapitālsabiedrību gada pārskatos ir nepilnīga vai nav sniegta informācija par kapitālsabiedrību iepriekšējā gadā veiktajiem pasākumiem interešu konflikta un korupcijas risku novēršanai;
- (4) Personāla mainība un pieredzes trūkums ir radījis un turpmāk var radīt situāciju, kad Institūciju vadītāji nevarēs pilnvērtīgi īstenot Institūciju funkciju un uzdevumu iespējamo risku novērtējumu, tai skaitā korupcijas riskam pakļauto amatu identificēšanu un pasākumu noteikšanu šo risku mazināšanai vai novēršanai;
- (5) Pašvaldības Centrālās pārvaldes darbinieku apmācību par interešu konflikta un korupcijas risku novēršanas jautājumos organizēja Pašvaldības Centrālā pārvalde, pieaicinot sertificētu ekspertu risku, interešu konflikta un korupcijas risku novēršanas jautājumos, taču pēdējo trīs gadu laikā ne visās Iestādēs šādas mācības tika organizētas;
- (6) Saistībā ar personāla mainību prognozējams, ka ne visās Institūcijās būs pietiekams kvalificēta personāla resurss, kas nodrošinātu Pašvaldības Institūciju risku pārvaldības un iekšējās kontroles sistēmas efektīvas darbības ieviešanas pasākumus, tādējādi nepieciešams piesaistīt ārējos apmācību resursus;
- (7) Saglabājas augsts pieprasījums Institūcijās pēc iekšējās apmācības resursiem par risku vadību, interešu konflikta un korupcijas risku novēršanu, tādā veidā radot priekšnosacījumus efektīvākam, iespējami lielāku personu loku aptverošam apmācību veidam elektroniskā vidē (apmācībām e-vidē) Pašvaldībā.
- (8) 2025. gada 29. maijā ar Pašvaldības domes lēmumu Nr. 110 apstiprināti iekšējie noteikumi Nr. 2 “Noteikumi par risku pārvaldību un iekšējās kontroles sistēmas organizāciju Talsu novada pašvaldībā”, vienlaicīgi atceļot Pašvaldības domes 2021. gada 29. aprīļa lēmumu Nr. 119 apstiprinātos noteikumus Nr. 3 “Noteikumi par korupcijas un interešu konflikta riska novēršanas sistēmas organizāciju Talsu novada pašvaldībā”.
- (9) 2025. gada 29. maijā ar Pašvaldības domes lēmumu Nr. 111 apstiprināts Talsu novada pašvaldības ētikas kodekss, vienlaicīgi atceļot 2023. gada 31. augusta ar Pašvaldības domes lēmumu Nr. 339 apstiprināto Talsu novada pašvaldības Ētikas kodeksu.

1. IEKŠĒJĀS KONTROLES SISTĒMAS PILNVEIDE

1.1. Prioritārie uzdevumi.

1.1.1. Efektīva, iedarbīga un racionāla risku pārvaldība Pašvaldības Institūcijās, paredzot Institūcijas specifikai pielāgotu risku novērtēšanu, atbilstošu aktivitāšu īstenošanu un iedarbīguma izvērtējumu.

Pamatojums. Institūciju vadītājiem korupcijas novēršanas sistēmas ietvaros saskaņā ar normatīvajiem aktiem un Vadlīnijām ne retāk kā vienu reizi trijos gados Institūcijās ir jānodrošina funkciju un uzdevumu iespējamo korupcijas risku novērtējums, jānodrošina korupcijas riskam pakļauto amatu identificēšana un jānosaka pasākumi risku mazināšanai vai novēršanai, jānodrošina, ka tiek izstrādāts pretkorupcijas pasākumu plāns un tiek nodrošināta tā izpilde.

Pašvaldībā korupcijas risku pārvaldība ir deleģēta Institūciju vadītāju līmenī. Ne visās Pašvaldības Institūcijās pēdējo trīs gadu laikā ir veikts iespējamais risku novērtējums un īstenoti plānotie risku novēršanas pasākumi, savukārt Institūcijās, kurās risku novērtējums ir veikts, izvērtētie un konstatētie risku novēršanas pasākumi veikti daļēji. Piemēram, paredzētie risku novēršanas pasākumi noteikti formāli, izpildot nepieciešamās prasības par pretkorupcijas plāna izstrādi Institūcijās vai arī Institūcijās identificēto risku mazināšanai paredzētie un pretkorupcijas pasākumu plānos ietvertie pasākumi nereti ir norādīti kā pastāvīgi veicami, vienlaikus iztrūkst regulāra iedarbīguma novērtējuma.

Iekšējos noteikumos Institūciju vadītājiem ir noteikti pienākumi korupcijas risku kontrolei, bet tie netiek atrunāti visu Institūciju tiešo vadītāju vai viņu pilnvaroto darbinieku amata aprakstos. Institūciju vadītāji izprot pretkorupcijas pasākumu būtību, taču pastāv risks, ka Institūciju vadītāji uzņemas līderību šo procesu vadīšanā.

2017. gada 17. oktobra Ministru kabineta noteikumu Nr. 630 "Noteikumi par iekšējās kontroles sistēmas pamatprasībām korupcijas un interešu konflikta riska novēršanai publiskas personas institūcijā" 9. punktā noteikts, ka kapitālsabiedrības reizi gadā un ne vēlāk kā trīs mēnešus pēc gada pārskata apstiprināšanas publisko tīmekļvietnē informāciju par kapitālsabiedrības iepriekšējā gadā veiktajiem pasākumiem korupcijas riska novēršanai.

Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 36. panta pirmajā daļā noteikts, ka atvasināta publiska persona nodrošina, ka tās mājaslapā internetā tiek publiskota aktuāla informācija par kapitālsabiedrībām, savukārt šā likuma 58. panta pirmajā un otrajā daļā ir norādīta informācija, kas publiskas personas kapitālsabiedrībām ir jāpublisko savās interneta vietnēs (mājaslapās)⁸.

Valsts kontroles revīzijā Nr. 2.4.-9/2022 "Vai jaunizveidotās pašvaldības ir izvērtējušas līdzdalību kapitālsabiedrībās normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā un atbilstoši labai praksei?"^{10F} norādīts, ka informācija par Pašvaldības kapitālsabiedrībām ir tikai daļēji publiskota.

Normatīvajos aktos noteiktais ir saistīts ar nepieciešamību pārorientēties no ārējās kontroles uz iekšējo, stiprinot Institūciju iekšējo kontroli, kas ir cieši saistīta ar Korupcijas novēršanas un apkarošanas pasākumu plāna 2023. - 2025. gadam¹⁰ apakšmērķa "Izveidot un uzlabot tādu patstāvīgi darbojošos iekšējās kontroles sistēmu, kas maksimāli ierobežo korupcijas rašanās un finanšu līdzekļu, tai skaitā ES un citu ārvalstu finanšu līdzekļu, izkrāpšanas iespējas valsts, pašvaldību vai privātajā sektorā" rīcības virzienā ietvertajiem pasākumiem.

Lai mazinātu iespējamās korupcijas riskus Institūciju darbinieku rīcībai ar Pašvaldības mantu un finanšu resursiem, ir jānodrošina, ka Institūcijās ir noteikta materiālo vērtību un izlietojamo finanšu

⁸ Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums, <https://likumi.lv/ta/id/269907-publiskas-personas-kapitala-dalu-un-kapitalsabiedribu-parvaldibas-likums>.

⁹ Valsts kontroles revīzija, <https://lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/sobrid-revidejam>.

¹⁰ Ministru kabineta 2023. gada 11. aprīļa rīkojums Nr. 199 "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas pasākumu plānu 2023.–2025. gadam", <https://likumi.lv/ta/id/341030-par-korupcijas-noversanas-un-apkarosanas-pasakumu-planu-2023-2025-gadam>.

līdzekļu uzskaites kārtība, kā arī veikta mantas un finanšu līdzekļu izlietojuma kontrole. Saskaņā ar Stratēģijā noteikto Pašvaldības Iekšējais auditors turpinās veikt uzraudzību Pašvaldības iestādēs konstatēto trūkumu novēršanā.

Lai nodrošinātu iekšējās kontroles sistēmas darbību, Institūcijas vadītājam vai viņa pilnvarotai personai (vai ar rīkojumu izveidotai darba grupai) ir jāizveido Institūcijā kontroles vide, kas ir vērsta uz korupcijas risku novēršanu - jāidentificē, jāanalizē un jānovērtē korupcijas riski, jānosaka, jāievieš un jāsteno pasākumi korupcijas risku novēršanai, jānodrošina darbinieku izglītošana par korupcijas un interešu konflikta jautājumiem, jāsteno informācijas aprīte un komunikācija par korupcijas risku novēršanu un jānodrošina iekšējās kontroles sistēmas uzraudzība.

Aktivitātes, rezultatīvie rādītāji, iesaistītie un izpildes termiņi

Nr.p.k.	Aktivitātes un to rezultatīvie rādītāji	Iesaistītie, atbildīgie	Izpildes termiņi
1.1.1.1.	Nodrošināta Institūcijas vadītāja, atbildīgā darbinieka (korupcijas novēršanas jautājumos) apmācība risku identificēšanā iestāžu funkciju/uzdevumu izpildē, amatu izvērtēšanā, risku reģistra izstrādē un to izpildē.	Izpilddirektors, Administratīvā departamenta Personāla speciālisti, Kvalitātes un risku vadītājs, Institūcijas vadītājs (atbildīgais darbinieks)	Līdz 30.09.2025.
1.1.1.2.	Nodrošināta Institūcijas darbinieku apmācība interešu konflikta un korupcijas novēršanas jautājumos, darbinieki saņēmuši apliecinājumus par sekmīgu dalību macībās.	Izpilddirektors, Kvalitātes un risku vadītājs, Institūcijas vadītājs	Līdz 31.12.2025., līdz 31.12.2027.
1.1.1.3.	Izstrādāts Risku novēršanas pasākumu plāns 2025. - 2027. gadam, izvērtēti Institūciju iespējamie riski funkciju/uzdevumu izpildē, veikts amatu izvērtējums un izstrādāti Institūciju risku reģistri.	Izpilddirektors, Institūcijas vadītājs (atbildīgais darbinieks)	Līdz 31.03.2026.
1.1.1.4.	Izstrādāti un Domē apstiprināti iekšējie noteikumi "Iekšējā audita veikšanas un ieteikumu ieviešanas uzraudzības kārtība".	Domes priekšsēdētājs, Izpilddirektors, Iekšējais auditors, Juridiskais, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departaments	Līdz 31.12.2025.
1.1.1.5.	Veiktas tematiskās pārbaudes par interešu konflikta situācijām, kad saņemta informācija par incidentiem, tai skaitā par risku novēršanai paredzēto pasākumu izpildi.	Domes priekšsēdētājs, Izpilddirektors, Kvalitātes un risku vadītājs, Iekšējais auditors, Institūcijas vadītājs	Ne vēlāk kā mēneša laikā no informācijas saņemšanas par incidentu
1.1.1.6.	Veikti auditi vai tematiskās pārbaudes par	Domes priekšsēdētājs,	Saskaņā ar

	Institūciju iekšējās risku kontroles sistēmas darbības efektivitāti.	Izpilddirektors, Iekšējais auditors, Institūcijas vadītājs	iekšējā audita 2026.-2027. gadam plānu
1.1.1.7.	Nodrošināta pilnīga un savlaicīga aktuālās informācijas publicēšana Pašvaldības un Pāsvaldības kapitālsabiedrību mājaslapās, atbilstoši normatīvo aktu prasībām.	Kapitālsabiedrības, Juridiskā, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departamenta kapitālsabiedrību speciālisti, Administratīvā departamenta Sabiedrisko attiecību nodaļa	Ne retāk kā reizi ceturksnī, gadā - piecu mēnešu laikā pēc pārskata gada beigām
1.1.1.8.	Pārskatītas risku novēršanas organizēšanas sistēmas procedūras, pilnveidoti iekšējie noteikumi "Noteikumi par risku pārvaldību un iekšējās kontroles sistēmas organizāciju Talsu novada pašvaldībā".	Kvalitātes un risku vadītājs, Iekšējais auditors, Juridiskā, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departaments	Līdz 31.12.2027.

1.1.2. Apzināt un iedzīvināt analītisko iespēju izmantošanu risku novērtējumā vai neatbilstību identificēšanā.

Pamatojums. Pieaugot Pašvaldības rīcībā esošajam datu apjomam (tajā skaitā strukturētā veidā), nodrošinot tiem pieejamību, izmantojot ārējos datu avotus, kā arī plašāk izmantojot analītiskos rīkus, turpmāk būs iespējams nodrošināt efektīvāku riskam pakļauto jomu/procesu identificēšanu.

Aktivitāte, rezultātie rādītāji, iesaistītie un izpildes termiņi

Nr.p.k.	Aktivitātes un to rezultātie rādītāji	Iesaistītie, atbildīgie	Izpildes termiņi
1.1.2.1.	Sadarbībā ar valsts iestādēm (KNAB, Valsts kontrole, Valsts policija, Finanšu ministrija, VID utt.), kādu no pašvaldībām, nevalstiskajām organizācijām, datu analītiķiem organizēts, datus balstīts risku identificēšanas pasākums (<i>hakatons</i>) Pašvaldībā.	Domes priekšsēdētājs, Izpilddirektors, Kvalitātes un risku vadītājs, Iekšējais auditors, Centrālās pārvaldes struktūrvienības	Līdz 31.12.2027.

2. CILVĒKRESURSU VADĪBAS PILNVEIDE, VEICINOT ĒTISKUMU UN MAZINOT INTEREŠU KONFLIKTA UN KORUPCIJAS RISKUS

2.1. Prioritārie uzdevumi.

2.1.1. Personāla atlase un procedūras atklātības nodrošināšana. Efektīvas motivēšanas politikas un novērtēšanas sistēmas iedzīvināšana.

Pamatojums. Lai pilnveidotu atklātību un pretendentu līdzvērtību personāla atlases konkursos uz vakantajiem amatiem Institūcijās, nepieciešams izstrādāt un izdot iekšējo normatīvo aktu, kas reglamentē kārtību par kandidātu atlases publiskošanu, kurā norādīts amata kandidātu atlases mērķis, amata kandidātu atlases rīkotājs un tiesiskais pamatojums, amatu kandidātu atlases komisijas darba organizācija un kompetence, pieteikuma iesniegšanas kārtība, pieteikuma saturs un iesniedzamie dokumenti, informācija un komunikācija par kandidātu atlases procesu, pieteikuma izskatīšana un vērtēšanas kritēriji, lēmuma pieņemšanas kārtība, atlases rezultātu publiskošana utt.

Aktivitāte, rezultatīvie rādītāji, iesaistītie un izpildes termiņi

Nr.p.k.	Aktivitātes un to rezultatīvie rādītāji	Iesaistītie, atbildīgie	Izpildes termiņi
2.1.1.1.	Izdots iekšējais normatīvais akts, kas reglamentē kārtību un nosaka prasības, kādā tiek veikta personāla atlase (iekšējais, ārējais konkurss), tādējādi nodrošinot atklātību un pretendentu līdzvērtību personāla atlases konkursos uz vakantajiem amatiem.	Izpildedirektors, Administratīvā departamenta personāla speciālisti, Juridiskais, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departaments, Kvalitātes un risku vadītājs	Līdz 31.12.2025.
2.1.1.2.	Izveidota caurskatāma un konkurētspējīga atlīdzības sistēma, izstrādāti noteikumi, kas nosaka kārtību un prasības atlīdzības principiem, atlīdzības struktūrai (pamatalga, piemaksas, kompensācijas u.c.), amatu kvalifikācijai, pieredzei un atbildībai, amatu klasifikācijai un novērtēšanas sistēmai.	Domes deputāti, Izpildedirektors, Administratīvā departamenta personāla speciālisti, Juridiskā, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departamenta juristi, Finanšu un grāmatvedības departaments	Līdz 31.12.2026.

2.1.2. **Mazināt interešu konflikta iespējamību, nodrošinot vienotu interešu deklarēšanas politiku Pašvaldības Institūcijās nodarbinātajiem, kuru amati pakļauti interešu konflikta riskiem.**

Pamatojums. Lai ierobežotu likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” normu atšķirīgu interpretāciju un preventīvi novērstu iespējamus riskus, ka attiecīgiem amatiem nav noteikts valsts amatpersonas statuss, saskaņā ar likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” noteikto un pamatojoties uz Valsts ieņēmumu dienesta vadlīnijās (informatīvo materiālu) “Par likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 4. panta otrās un trešās daļas piemērošanu, nosakot valsts amatpersonas statusu” norādīto, nepieciešams veikt Institūciju darbinieku amatu un komisiju locekļu pilnvarojuma izvērtējumu.

Lai ierobežotu likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” normu atšķirīgu interpretāciju un preventīvi novērstu interešu konflikta riskus valsts amatpersonu darbībā, nepieciešamas apmācības par biežāk konstatētajām problēmām Pašvaldības Institūcijās saistībā ar likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” normu piemērošanu.

Aktivitātes, rezultātie rādītāji, iesaistītie un izpildes termiņi

Nr.p.k.	Aktivitātes un to rezultātie rādītāji	Iesaistītie, atbildīgie	Izpildes termiņi
2.1.2.1.	Nodrošināta Institūcijas vadītāja, atbildīgā darbinieka (korupcijas novēršanas jautājumos) un/vai personāla speciālista apmācība par likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 4. panta otrās un trešās daļas piemērošanu saskaņā ar Valsts ieņēmumu dienesta vadlīnijām.	Izpildedirektors, Administratīvā departamenta personāla speciālisti, Kvalitātes un risku vadītājs, Institūcijas vadītājs	Līdz 31.12.2025.
2.1.2.2.	Nodrošinātas apmācības Institūcijās, tai skaitā veikta zināšanu pārbaude - testēšana (sākotnējā apmācība – visiem jaunajiem darbiniekiem, regulārā – visiem darbiniekiem ne retāk kā vienu reizi 3 gados) par apmācību moduļiem - “Trauksmes celšana”, “Korupcijas un interešu konflikta novēršana”, “Iekšējās kontroles un korupcijas risku novēršanas sistēma”.	Izpildedirektors, Administratīvā departamenta personāla speciālisti, Kvalitātes un risku vadītājs, Institūcijas vadītājs	Trīs mēnešu laikā pēc pārbaudes laika (sākotnējā apmācība), 01.03.2026. 01.03.2027.
2.1.2.3.	Atbildīgajām personām, kuras izskata trauksmes celšanas ziņojumu, ir nodrošinātas tālākizglītības iespējas specializētajās apmācībās, pieredzes apmaiņa.	Administratīvā departamenta personāla speciālisti, Kvalitātes un risku vadītājs, Institūcijas vadītājs.	Līdz 31.12.2027.

2.1.3. Valsts amatpersonu statusam atbilstošo amatu novērtēšana saskaņā ar reglamentētām procedūrām, nodrošinot valsts amatpersonu amatu identificēšanu un valsts amatpersonu sarakstu iesniegšanu Valsts ieņēmumu dienestam.

Pamatojums. Institūcijas vadītājam jānodrošina, ka saskaņā ar likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” noteiktajām prasībām Pašvaldības Institūcijās tiek veikts darbinieku amatu aprakstos noteikto pienākumu izvērtējums un darbinieku amati, kas ir nosakāmi par valsts amatpersonu amatiem, atbilstošajos termiņos tiek atzīti par valsts amatpersonu amatiem un tiek iekļauti Pašvaldības Institūcijas valsts amatpersonu sarakstos.

Aktivitātes, rezultātīvie rādītāji, iesaistītie un izpildes termiņi

Nr.p.k.	Aktivitātes un to rezultātīvie rādītāji	Iesaistītie, atbildīgie	Izpildes termiņi
2.1.3.1.	Izstrādāta vienota procedūra, paredzot precīzu kārtību, kādā uzturams un aktualizējams Pašvaldības Institūcijās nodarbināto valsts amatpersonu saraksts.	Juridiskā, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departamenta juristi, Administratīvā departamenta personāla speciālisti, Kvalitātes un risku vadītājs	Līdz 31.12.2025.
2.1.3.2.	Izsoles kārtībā veiktas tematiskās pārbaudes par Pašvaldības Institūciju valsts amatpersonu amatu savienošānu ar citu amatu, nodrošinot augstāko, kā arī riskiem vairāk pakļauto valsts amatpersonu deklarācijā norādīto ziņu pārbaudi.	Domes priekšsēdētājs, Iekšējais auditors, Administratīvā departamenta personāla speciālisti	01.10.2025. 01.10.2026. 01.10.2027.

3. ATVĒRTAS PĀRVALDĪBAS PRINCIPU VEICINĀŠANA UN SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBA PAŠVALDĪBAS DARBĀ

3.1. Prioritārie uzdevumi.

3.1.1. Sabiedrības līdzdalība izsvērtu un kvalitatīvu lēmumu izstrādē

Pamatojums. Satversmes 104. pantā paredzētās tiesības cita starpā ir saistītas arī ar Satversmes 101. pantā garantētajām tiesībām ikvienam Latvijas pilsonim likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā. No minētā panta izriet arī valsts pienākums nodrošināt šo tiesību efektīvas īstenošanas iespējas, lai Latvijas pilsoņiem Satversmē garantētās tiesības uz līdzdalību valsts un pašvaldību darbībā nebūtu formālas. Tādējādi sabiedrības līdzdalība normatīvo aktu izstrādē ir ne tikai kvalitatīvāka regulējuma priekšnosacījums, bet arī Satversmē garantēto cilvēka tiesību īstenošanas izpausme.¹¹

Pašvaldību likuma 54. panta pirmajā daļā noteikts, ka iedzīvotāju līdzdalības vietējas nozīmes jautājumu lemsanā veicināšanai un, lai ievērotu iedzīvotāju intereses, pašvaldība rīko publisko apspriešanu tās autonomās kompetences jautājumos, savukārt šā likuma 58. panta pirmajā un sestajā daļā noteikts, ka vietējo kopienu iedzīvotāju interešu pārstāvībai un pašvaldības teritorijas attīstībai, veicinot iedzīvotāju savstarpējo sadarbību un saskaņotu rīcību kopējam labumam, pašvaldība var izveidot konsultatīvas pašvaldības institūcijas – iedzīvotāju padomes, izdodot padomes nolikumu – saistošos noteikumus, kuros nosaka padomes izveidošanas un darbības nosacījumus.

Interesu pārstāvības atklātības likums¹² nosaka noteiktas kategorijas valsts amatpersonu aktivitāšu publicitātes nodrošināšanu, informācijas pieejamību par interešu pārstāvības aktivitātēm, tajā skaitā dalību publisku lēmumu izstrādē, ar pieņemšanu vai piemērošanu saistītās darba grupās, sanāsmēs, komisijās, komitejās un tamlīdzīgi. Ņemot vērā nacionālo regulējumu, kā arī ievērojot specifiskās pašvaldības procedūras, būtiska nozīme ir skaidram un vienotam pašvaldības regulējumam attiecībā uz sabiedrībai nozīmīgu lēmumu izstrādi, apspriešanu, vienlaikus ieviešot procedūras par informācijas publiskošanu saistībā ar pašvaldības augstāko amatpersonu publiskajām aktivitātēm.

Sabiedrības uzticēšanās veicināšanas un korupcijas mazināšanas pasākumu ietvaros būtiska nozīme ir vispārpieejamās informācijas publiskošanai par publiskas personas iestādēs visiem veiktajiem iepirkumiem un to ietvaros izlietotajiem finanšu līdzekļiem neatkarīgi no līgumcenas.

Šādas informācijas pieejamību var nodrošināt atvērto datu formātā – publicējot informāciju par publisko iepirkumu rezultātā noslēgtajiem līgumiem, ievērojot normatīvajos aktos noteiktos ierobežojumus.

Latvijas Piektais nacionālā atvērtās pārvaldības rīcības plāna 2022.–2025. gadam¹³ (turpmāk – Piektais plāns) mērķis ir veicināt jēgpilnu un efektīvu sabiedrības līdzdalību, izsvērtu un kvalitatīvu lēmumu izstrādē, un valsts institūciju darba sabiedrības interesēs atklātību un caurskatāmību. Piektais plāna pasākumi veicina atbilstību starptautiski definētām atvērtās pārvaldības vērtībām un faktoriem, kuri veicina uzticēšanās pārvaldībai un tā izpildei kā 2 (divi) no 3 (trijiem) rīcības virzieniem ir noteikti:

- 1) jēgpilna un efektīva sabiedrības līdzdalība izsvērtu un kvalitatīvu lēmumu izstrādē;
- 2) pašvaldību atvērtība un iedzīvotāju iespējas iesaistīties savas pašvaldības darbā.

¹¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības, Latvijas Vēstnesis, 2011, 451. lpp.

¹² Interesu pārstāvības procesa atklātības likums, <https://likumi.lv/ta/id/336676-interesu-parstavibas-atklatibas-likums>.

¹³ Ministru kabineta 2022. gada 10. februāra rīkojums Nr. 78 “Par Latvijas Piekto nacionālo atvērtās pārvaldības rīcības plānu 2022.–2025. gadam”, <https://likumi.lv/ta/id/329905-par-latvijas-piekto-nacionalo-atvertas-parvaldibas-ricibas-planu-20222025-gadam>.

Aktivitātes, rezultatīvie rādītāji, iesaistītie un izpildes termiņi

Nr.p.k.	Aktivitātes un to rezultatīvie rādītāji	Iesaistītie, atbildīgie	Izpildes termiņi
3.1.1.1.	Latvijas Atvērto datu portālā regulāri publicēti dati par Pašvaldības apmaksātajiem rēķiniem. Informācija par izdevumiem pieejama interaktīvā un vizuālā formātā.	Izpildedirektors, Finanšu un grāmatvedības departaments	No 01.01.2026.
3.1.1.2.	Nodrošinātas Pašvaldības Institūciju darbinieku apmācības par tādām tēmām kā "Efektīva un jēgpilna sabiedrības līdzdalība", "Līdzdalības labā prakse", "Sabiedrības līdzdalības digitālā platforma".	Izpildedirektors, Administratīvā departamenta personāla speciālisti, Kvalitātes un risku vadītājs, Institūcijas vadītājs	No 01.09.2025. līdz 31.12.2027.

3.1.2. Informācijas pieejamības nodrošināšana

Sabiedrības uzticēšanās veicināšanas un korupcijas mazināšanas pasākumu ietvaros būtiska nozīme ir vispārpieejamas informācijas publicēšanai par publiskas personas sniegtajiem pakalpojumiem un to pieejamību, tai skaitā par rīcību ar Pašvaldības valdījumā vai turējumā esošajiem īpašumiem.

Novērtējuma laikā konstatēts, ka Pašvaldības tīmekļvietnē, kā arī Institūciju tīmekļvietnēs, ne visiem sniegtajiem pakalpojumiem ir nodrošināti pakalpojumu apraksti tādā apjomā, kas noteikti normatīvajā regulējumā.

2020. gada 14. jūlija Ministru kabineta noteikumu Nr. 445 "Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā"¹⁴ 3. punktā noteikts, ka iestāde nodrošina tās kompetencē esošās informācijas pieejamību iestādes oficiālajā tīmekļvietnē vai pārraugošās iestādes oficiālajā tīmekļvietnē un mobilajā lietotnē (ja tāda izveidota), izņemot informāciju, kas ir klasificējama kā ierobežotas pieejamības informācija vai valsts noslēpums, vai nav publicējama atbilstoši speciālajiem normatīvajiem aktiem. Šo noteikumu 20.5. un 20.5.1. apakšpunktā noteikts, ka sadaļā "Pakalpojumi" iekļauj informāciju par iestādes sniegtajiem pārvaldes pakalpojumiem un citiem pakalpojumiem, norādot saites uz pakalpojumu aprakstiem vai veidojot pārvaldes pakalpojumu aprakstus vismaz tādā apjomā, kas noteikts normatīvajā regulējumā par valsts pārvaldes pakalpojumu uzskaites, kvalitātes kontroles un sniegšanas kārtību.

Aktivitātes, rezultatīvie rādītāji, iesaistītie un izpildes termiņi

Nr.p.k.	Aktivitātes un to rezultatīvie rādītāji	Iesaistītie, atbildīgie	Izpildes termiņi
3.1.2.1.	Apstiprināta Pašvaldības īpašumā vai valdījumā esošu nekustamo īpašumu pārvaldības stratēģija.	Izpildedirektors, Nekustamo īpašumu un vides aizsardzības departaments, Juridiskais, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības	01.03.2026.

¹⁴ Ministru kabineta 2020. gada 14. jūlija noteikumi Nr. 445 "Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā", <https://likumi.lv/ta/id/316109-kartiba-kada-iestades-ievieto-informaciju-interneta>.

		departaments	
3.1.2.2.	Pašvaldības tīmekļvietnē izvietota informācija par Pašvaldības īpašumā vai valdījumā esošajiem iznomājamiem zemesgabaliem, nekustamiem īpašumiem, izīrējamiem dzīvokļiem, atsavināmiem zemesgabaliem un nedzīvojamām telpām, atsavināmiem dzīvokļiem un Pašvaldības nomātajiem īpašumiem.	Izpilddirektors, Nekustamo īpašumu un vides aizsardzības departaments, Administratīvā departamenta Sabiedrisko attiecību nodaļa	No 01.01.2026.
3.1.2.3.	Iepirkumu līgumos paredzēta (noteikta) atruna par vispārpieejamās informācijas statusa attiecināšanu uz publisko izdevumu detalizētām izmaksām, neparedzot ierobežotas pieejamības informācijas statusa attiecināšanu uz detalizētām izdevumu pozīcijām pēc pasūtījuma izpildes.	Izpilddirektors, Juridiskā, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departamenta Iepirkumu nodaļa, Finanšu un grāmatvedības departaments, Institūcijas vadītājs	No 01.01.2026.
3.1.2.4.	Saskaņā ar normatīvajā regulējumā par valsts pārvaldes pakalpojumu uzskaites, kvalitātes kontroles un sniegšanas kārtību noteiktajām prasībām pilnveidoti/izstrādāti Pašvaldības Institūcijas sniegto pakalpojumu apraksti.	Institūcijas vadītājs, Administratīvais departaments, Juridiskais, iepirkumu un kapitālsabiedrību uzraudzības departaments	Līdz 01.03.2026.
3.1.2.5.	Pašvaldības tīmekļvietnē (Institūcijas tīmekļvietnē) saskaņā ar normatīvajā regulējumā par valsts pārvaldes pakalpojumu uzskaites, kvalitātes kontroles un sniegšanas kārtību noteiktajām prasībām ir izvietota informācija par visiem Pašvaldības Institūciju sniegtajiem pakalpojumiem.	Izpilddirektors, Institūcijas vadītājs, Administratīvā departamenta Sabiedrisko attiecību nodaļa	No 01.11.2025.

NOSLĒGUMS

Talsu novada pašvaldības pretkorupcijas stratēģijas 2025. – 2027. gadam pārraudzība un īstenošanas atbildība

Stratēģijas pārraudzību Pašvaldībā īsteno Pašvaldības dome, nodrošinot politisko vadību un stratēģisko virzību. Stratēģijas praktiskajā izpildē paredzēts iesaistīt visas Pašvaldības Institūcijas. Atsevišķu aktivitāšu izpildē norādītie iesaistītie ir atbildīgi par attiecīgās aktivitātes īstenošanu.

Iekšējās kontroles sistēmas darbību pārvaldību un kontroles novērtēšanu, savas kompetences ietvaros nodrošinās Pašvaldības izpilddirektors, savukārt Institūciju vadītāji būs atbildīgi par risku vadības procesu nodrošināšanu Institūcijā, atbilstoši stratēģijā noteiktajām prasībām un labas pārvaldības principiem.

Iekšējās kontroles sistēmas uzraudzību Pašvaldībā nodrošinās Iekšējais auditors saskaņā ar Iekšējā audita likumā¹⁵ noteiktajām prasībām, veicot tematiskās pārbaudes, kuru laikā tiks izvērtēta risku novēršanas pasākumu izpilde, to efektivitāte un lietderība Pašvaldības Institūcijās.

Kvalitātes un risku vadītājs sniegs metodisko atbalstu, koordinēs risku pārvaldības procesu uzlabošanu un sekos līdzi risku vadības integrācijai Institūciju darbībā, veicinot vienotu pieeju kvalitātes un risku vadībā.

Stratēģijas īstenošanas un pārraudzības process tiks veikts regulāri visā stratēģijas darbības periodā no 2025. līdz 2027. gadam. Reizi gadā, līdz Pašvaldības gada pārskata apstiprināšanai, kārtējā Pašvaldības domes sēdē, Pašvaldības domes priekšsēdētājs sniegs konspektīvu pārskatu par Pretkorupcijas stratēģijā noteikto rezultātīvo rādītāju izpildi iepriekšējā gadā.

¹⁵ Iekšējā audita likums, <https://likumi.lv/ta/id/253680-iekseja-audita-likums>.